

ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Անդար, արարացի քերթուած : (Տես եր. 343)

Ելուպ, որ հեռուէն կեցած կը դիտէր այս կռիւը, երբ տեսաւ զՆորար գետին ինկած, կայծակի պէս սկսաւ վազել գէտի մնապատը, և իր ետեւէն ինկողներուն աչքէն աներեւոյթ ըլլալով միսմինակ հասաւ լեռան կողմը մը վրայ փորուած քարայրի մը դուռը, ուր թխագոյն մարդ մը կեցած իր ոչխարներուն և այծերուն արածիլը կը դիտէր : Ընկը քիչ մը կրակ կար վառուած, որուն վրայ ուլու մսի կտոր մը կը խորովէր : « Երիտասարդ դու, աղաղակեց Ելուպ, պաշտպանէ զիս, քեզի կապաւինիմ, քու հիւրասիրութիւնդ կը ինդդեմ. մահս մօտ է, և անոնք որ զեղբայրս սպաննեցին՝ ետեւէս կը հասնին : — Այն է ինձ երկինք, պատասխանեց երիտասարդը, որ զքեզ կը պաշտպանեմ այն ամենուն դէմ՝ որ հացով կը կերակրին և ջուր կը խմեն : Ատիւր այրը, աւելի կը թողում որ զիս սպաննեն՝ քան թէ զքեզ անոնց ձեռքը յանձնեմ », :

Հազիւ թէ այս երգմունքս ըրեր էր հովիւը, անդիէն Սունտիր թագաւորին ձիաւորներն՝ որ հեռուէն տեսեր էին Ելուպի այն քարայրը մտնալը՝ հասան, և հրամայեցին հովիւին որ իր հիւրը յանձնէ իրենց. որովհետեւ ըստ սովորութեան երկրին արգելուած էր սպաննել հիւր մը իր պաշտպանին տանը մէջ : « Դուրս հանէ զանիկայ, թէ չէ՝ զքեզ կը սպաննենք, ըսին հովիւին : — Ընուական արաբացիք, պատասխանեց հովիւը, ըրած երդմանս դէմ ընել մի տաք ինձի. քառասուն քայլ մը հեռացէք այրիս դռնէն, որպէս զի կարենամ զինքը դուրս հանելով պաշտպանութիւնս վրայէն վերցնել. վերջը ինչ որ կ'ուզէք նէ ըրէք : — Աող այնպէս ըլլայ », ըսին պատերազմիկներն, և քառասուն քայլ անձաւէն հեռացան : Եւ ատեն հովիւը մտաւ այրն ու

ըսաւ առ Ելուպ. « Ով օտարական, ամէն բան ընեցիր, միայն իմ կեանքս տալով կրնամ քու կեանքդ ազատել. բայց աւելի կ'ուզեմ իմ կեանքս զոհել քան թէ երգունցած հիւրասիրութեանս պարտքէն պակսիլ : Օգեստներդ հանէ, իմիններս հագիր, դուրս ել և ըսէ ձիաւորներուն : » Օտարականը չուզեց իր ապաւինութեան տեղէն ելլել. ինչ որ կ'ուզէք ըրէք իրեն, ձեր ձեռքը կը թողում զինքը : Ետքը երբոր կը տեսնես որ ձիերնէն վար կ'իջնան հոս ներս մտնելու, աճապարէ սա ժայռերուն մէջ փախիր, և թող որ քու փախստեանդ վրէժն ինձմէ հանեն : Եւ քեզի իմ կերակուրս և իմ պարկս, առ աս գաւազանը, և գիշերն օգնական ըլլայ քեզի », :

Ելուպ հովիւին զգեստներն հագաւ, ձեռքն առաւ գաւազանը և ելաւ անձաւէն : Վիշերուան մթութիւնը կը ծածկէր իր կերպարանքը. ինչ որ ներսն յարմարցուցեր էին ըսաւ ձիաւորաց, և հեռանալով անկէ՝ ձևացուց թէ ոչխարները կը ժողվէ որպէս զի առջեւէն քայցընէ, և ժայռերուն մէջ աներեւոյթ եղաւ :

Սունտիրի ձիաւորքը ձիերէն վար իջան, մտան քարայրն ու երիտասարդը դուրս հանեցին : Ետին կրակին քովն որ անոր լուսովը տեսնան զինքը, և տեսան որ հովիւն էր անիկայ Ելուպի զգեստներովը ծպտեալ : « Ենիծեալ մարդ, ըսին իրեն բարկութեամբ սուրերնին մերկացնելով. ինչո՞ւ զմեզ խաբեցիր և մահ յանձն առիր օտարական մը՝ Երաբացուոց մէջ ամենէն ցած մարդն ազատելու համար : — Եւելի ընտրեցի, ըսաւ անխռով հովիւը, կենօքս անոր կեանքը խալըսել, զորն որ պաշտպանելու երգունցեր էի : Ինչ որ կ'ուզէք ըրէք ինձի », : Պատերազմիկներն անոր առաքինութեան վրայ սաստիկ սքանչացած, ներեցին իրեն և արձկեցին : Թողուցին որ հեռանայ երթայ անկէ՝ ի փառօք և յաւերժական գովեստից արժանաւոր :

Եւս դիպուածներն հանդիպելու ա

տեն, Միգար դեռ կը պատերազմէր թշնամեաց բազմութեանը հետ: Երկայն ատեն կտրըճուլթեամբ դիմանալէն ետքը՝ սաստիկ յոգնութենէն վրան մարելիք եկաւ ու երեսի վրայ գետին ինկաւ. մէկէն ձիաւորները բռնեցին և կապեցին զինքը, ու քաջբըշելով Հոմանի առջև տարին: Օտրմացաւ մնաց երիտասարդ իշխանը տեսնելով զիւցազինն այրական ու սպառնալից ահարկու դէմքը, հասակին բարձրութիւնն ու ընդարձակ ճակատը. «Մէկ լի սինդ կապեցէք, ըսաւ պահապաններուն. երթանք տանինք զՄիգար թագաւորին, և ինքը վճիռը կտրէ»:

— «Ո՛վ ես դու, հարցուց թագաւորն որ իր պալատականներուն հետ որսէ կը դառնար:— Երաբացի մըն եմ՝ Մսի ցեղէն, պատասխանեց Միգար:— Եւր ցեղին ազնուականներէն եմ՝ թէ գերիներէն:— Ո՛վ թագաւոր, արի մարդկանց համար ազնուականութիւնը նիզակաց բաղիւլումն է, նետերու շառաչիւնը, սուրերու հարուածները, պատերազմի դաշտերուն վրայ տուկալը: Եւ Մսի ցեղին բժիշկն եմ՝ երբոր անիկայ հիւանդ է, իրեն պաշտպանը՝ երբոր սպառնալիքներ վրան կը թափին, իր կանանց պաշտպանն եմ՝ երբ անիկայ կը փախչի, իր զիւցազնը՝ երբոր իր փառացը վրայ կը պարծենայ, և իր սուրն եմ՝ երբ պատերազմի կը վազէ»:

Թագաւորը հիացաւ այսպիսի ձոխ բանաստեղծութեան մը վրայ որ սեռա գերույ մը բերնէն կ'ելլէր, և հարցուց անոր թէ ինչ պատճառաւ եկած էր իր երկիրն արըշտրկելու և իր էգ ուղտերն յափշտակելու: Երբ Միգար կը պատմէր իր սերն Մսլայի վրայ և Մալէքի պահանջմունքը, սաստիկ աղաղակ մը փրթաւ ու սաստիկ շփոթութիւն մը. մարդիկ եկան իմացուցին թագաւորին որ ցլու մեծութեամբ առիւծ մը իր որսորդներէն զրգուած՝ յարձակեր էր իր հետեակիցներուն վրայ ու մէկը մէկալը պատռելով առաջ կու գար: «Ո՛վ արքայ, աղաղակեց Միգար, զիս խրկէ այս առիւծին դէմ:

Թէ որ զիս սպաննէ, վրէժդ առած կ'ըլլաս, որովհետեւ ես ալ քու պատերազմիկներէդ ու գերիներէդ խել մը մարդ սպաննեցի. թէ որ ես զինքը սպաննեմ, իմ վարձքս ըլլայ կեանք և ազատութիւնորհէն ինձի: Եւ այց ձեռքիս կապերը միայն քակեցէք ու ոտքիս կապերը թողուցէք. որովհետեւ կամ կը սպաննեմ կենդանին, կամ կարող չեմ ըլլար փախչելու իր ձեռքէն անսպասին մէջ»:

Յաղթուեցաւ առիւծն, և Միգար գետին զարկաւ զանիկայ: Ետքը յաղթական երգ մը երգելով՝ կը պատմէր միանգամայն իր թշուառութիւնն ու իր գերութիւնը, և այսպէս կը լմնցընէր զայն. «Ո՛վ եհանձն թագաւորի մը առջև հանեցին զիս: Կուտեցայ դժնհայեաց և բուռն առիւծի մը հետ. վահանի մը լայնութիւն ունէր երեսը, և իր բիւքը կայծեր կ'արձրկէին զիշերուան կրակի մը պէս: Որոյս մէկ հարուածովը երկու ձիւքցի զանիկայ, կապած ոտուրներով երթալով իրեն վրայ: Եւ յուսայի որ թագաւորն ի փոխարէն տար ինձի հօրեղբորս՝ Մսլայի համար պահանջած օժիտը՝ առէ՞ք էգ ուղտերը...:— Երկիրք, աղաղակեց թագաւորը, այս սևորդին ժամանակաց հրաշալիքն է և բոլոր աշխարհիս մէջ անզուգական. զիւցազն է և միանգամայն ճարտասան, յանդուգն է դժուարին իրաց մէջ և միանգամայն հաստատուն. թէ որ կարենամ զինքը շահիլ, պիտի ցուցնեմ տամ իրմով թէ ինչպէս իմ ցեղիս Երաբացիքը գերազանց են քան զԿոսրով թագաւորին Պարսիկները, որուն հարկատուն եմ»:

Ետոյ իր պահապաններուն դարձաւ ըսաւ. «Պալատիս մէջ պահեցէք այս սեռա կալանաւորը, որովհետեւ երկիրս իրեն հաւասարը չունի»:

Միգարի վրայ ալ մէն խնամք կը տարուէր որչափ որ գերույ մը վրայ կրնայ տարուիլ:

Բիւռ ատենէն ետքը՝ երբոր Սունտիր թագաւորն իր հարկը Պարսից մեծ թագաւորին Կոսրովու տարաւ, խնջոյքի մը հրաւիրուեցաւ այն իշխանէն: Կոսրովու պալատականքը ուղե-

լով ծաղր ընել հովուաց թագաւորին միամտութիւնը, արքային սեղանը արմաւով լի երկու կողով հանել տուին, որոնք արտաքուստ բողբոլին նման էին իրարու: Բայց Խոսրովու և իր պալատականաց դիմացը դրուած արմաւներուն կուտերը հանուած էին, և կորիզին տեղը փստուղով ու մեղրով լեցուած. իսկ Սուլտիւրի առջև դրուածները կորիզով արմաւ էին: Սուլտիւր տեսնելով որ Խոսրով ու իր պալատականքը առանց կուտը հանելու կ'ուտեն արմաւները, մտածեց որ լաւագոյն էր մեծարանաց համար իր տիրոջը նման ինչ. ուստի կուտովն հանդերձ կերաւ: Խոսրով և իր պալատականքն սկսան բարձրաձայն ծիծաղիլ. Սուլտիւր հարցուց պատճառը, անոնք ալ խոստովանեցան իրենց ըրած խաբէութիւնը: Բնարգեալ հիւրը ինքն իր սխալմանը վրայ ծիծաղիլ ձեացուց, բայց ներքուստ սաստիկ զայրացած և վրէժխն դրութիւն մտածելով դուրս ելաւ: Իր լեռնոտ երկիրն որ դարձաւ, գանգատանաց և պատերազմի հրաւերքի թուղթ մը գրեց Պարսից թագաւորին: Խոսրով մէկէն բանակ մը խրկեց զՍուլտիւր նուաճելու համար: Երբոր այս բանակը մօտեցաւ, Սուլտիւրի խեղճ գլուխն եկաւ ու ըսաւ. « Եւ տեսնեմ որ թղթէս դժկամակեր է Խոսրով. այնպիսի խօսքեր ինծի չէր իյնար ըսելու: Եղուի անզգուշութիւնները մարդուս գլուխը թշուառութիւն կը բերեն »:

Խոսրովան անունով նախարար մը՝ Սուլտիւր թագաւորին թշնամի, և որ կը փափաքէր անոր իշխանութիւնը ձեռք ձգելու, պարսիկ բանակին հրամանատարն էր: Սուլտիւրի Բրաբացոյն առաջին անգամ մը յաղթեւէն ետքը, պաշարեց Նիրա մայրաքաղաքն որ վերջին ապաստանարան էր յաղթուողին: Սուլտիւր նեղը ինկած՝ իր որդիքն ու իր պատերազմիկները պատերազմական մեծ ժողովքի մը կանչեց. որուն մէջ որոշուեցաւ որ զկանայս, զտղայս և գանձերը պողպատէ դղեկի մը

մէջ դնելով ապահովցնեն, և յուսահատ յարձակմունք մը ընելով թշնամեաց վրայ սուր ի ձեռին՝ անապատը փախչին և ապաւեն ու օգնութիւն խնդրեն երկրագործ Բրաբացոյնէ: Իմանալով այս որոշմունքը թագաւորին արքունեաց գերիներն՝ որ պահապան էին Բնդարայ՝ իրենց տիրոջը ոտքն ինկան, ըսելով. « Ով հայր մեր, Բնդարի գերի բռնուած պատերազմիկը այս առաւօտ իմանալով քաղքին մէջ ծագած շփոթութիւնը և պատճառն հարցնելով մեզի, իմացուցինք իրեն ինչ ըլլալը: — Օյս թագաւորին տալէք, ըսաւ մեզի ինքը, ես իրեն միջոց մը սորվեցնեմ որով կարենայ ջարդել իր թշնամիքը՝ թէ և անոնք անապատի աւազին հատերուն չափ բազմութիւն ըլլան »:

Բնդար ելաւ թագաւորին դիմացը. « Ոհ, ըսաւ առ Սուլտիւր, քիչ մնաց որ լեարդս կը պայթէր կրէս և ամօթէս երբոր իմացայ որ Բրաբացիք պիտի փախչէին Պարսից առջևէն: Բրաբացիք պատերազմի մէջ տուկուն են և ձիոց կճղակներուն տակը կը մեռնին, բայց ոչ երբէք փախչելով իրենց կեանքն ապրեցնելու ամօթը յանձն կ'առնեն: Ինծի հօրեղբօրս աղջկանն օթիտը խոստացիր, արքայ, դարձուր ինծի իմ սուրս, իմ Բնդար ձիս, իմ պատերազմի լանջապանակս, տուր ինծի քու բանակէդ հազար հեծեալ, և ան առեն կը տեսնես թէ ինչ կ'ըլլան քու թշնամիքդ »:

Թագաւորը վստահանալով իր գերւոյն բազկին քաջութեանը վրայ, անոր ըսած ամէն բանին հաւանեցաւ և կատարեց: Բնդար այս պատերազմական երգն երգեց. « Փոշոյ ամպի մէջ պիտոր միտւիմ՝ մինչև որ հանդիպիմ Խոսրովան նախարարին, և խմցնեմ իրեն մահուան բաժակը: Իմ սրոյս բերնովն այնպիսի ըմպելիքի մը համն առնել տամ իրեն՝ որ անկէ ետքը ան ջուր չկարենայ խմել »: Բնդար, ու յարձակեցաւ Պարսից վրայ. իր նիզակը, կ'ըսէ բանաստեղծը, բաղդին կը նմա-

ներ . կենաց թշնամի էր ու զմահ կը
ցանէր : Իր աներկիւղ արիւթիւնը
տեսնելով՝ նոյն հոգւով վառուեցան
Սուտիրի հազար հեծեալները , և
զՊարսիկս քաղքին պարիսպներէն հե-
ռացուցին : Խոսրուան , որ վերջապահ
զօրաց գնդին հետ կեցեր էր , փախըս-
տեայ զօրքերէն իմացաւ իր բանակին
ջարդուիլը սև հեծեալէ մը , որուն հա-
մար կ'ըսէին թէ բուռն է քան զԽճառն
հովը : Երդուընցաւ որ երկրորդ օրը
անձամբ պատերազմի անոր հետ և ա-
նոր արեամբն այս կոտորածին ամօթը
ջնջէ :

Սուտիր թագաւորը գնաց դիմա-
ւորելու զԻնդար , իր վրանը մոռց զին-
քը և կերակուրի նստան մէկտեղ :
« Թէ որ գիտնայի , ըսաւ թագաւորը
կտրի՞ճ յաղթականին , թէ երջանկու-
թիւն մըն է քեզի համար մեր երկիրը
մնալը , մարդ կը խրկէի Բալայի որպէս
զի կամայ կամ ակամայ առնեն բերեն
զինքը հոս . բայց վախեմ որ քու սիրտդ
կը հեծէ կը հառաչէ քու հայրենեացդ
և քու վրաններուդ սիրոյն կարօտովը :
— Ով տէր իմ , պատասխանեց Ինդար ,
չեմ կրնար հոս կենալ , ամէն մէկ օրը
հազար տարիի չափ երկայն կ'երևայ
ինծի . և սակայն 'ի սիրոյս մեռնիմ ալ
և յիշատակացս ու ցաւոցս սաստկու-
թենէն հալիմ ալ նէ , չեմ երթար աս-
կէ ինչուան որ վրէժդ չառնես Խոս-
րուանէն » : Բայպէս երկրորդ օրուան
պատերազմին վրայ խօսակցելով գիշերն
անցուցին վրանին տակը , մինչդեռ թա-
գաւորին որդիքը Բաբայեցուց բանակ-
ետղին ապահովութեանը կը հսկէին :

Կը շարունակուի :

ՀՆԱԽՍՈՍՈՒԹԻՒՆ

Ճանապարհորդութիւն Պողիկտեսի ի Հոպմ :
(Տես երես 340)

ԹՈՒՂԹ Ժ .

Պողիկտես առ թէոխանէս արխան-արքայ :

Կրօնից Հոռմայեցոց վրայ ունեցած ազդե-
ցութիւնը :

Յետ քեզի ցուցնելու , ով իմաստունդ Ար-
խան , Հռոմայեցւոց պաշտաման առարկաները ,
յետ անոնց աստուածները նշանակելու , և քրմու-
թեան անդամներն ու հանգէտները նկարագրե-
լու , կը մնայ տեղեկացնել քեզի այն կարգէ դուրս
ազդեցութիւնը՝ որ կրօնքն ունի այս գիւրահաւատ
և միանգամայն արիասիրտ ժողովրդեան վրայ , և
այն զօգը՝ որ անսահման բարեպաշտութեան մը
գործողութիւններն իրեն զինուց յաղթութեանցը
հետ կը կապէ : Այսպիսի սրբազան նիւթերու վը-
րայ ունեցած բաղմամեայ փորձառութեամբդ՝ կ'ո-
րոշես անշուշտ գիւրաւ այն բանն որ երկնից կամ
քովն եղած է՝ այն բանէն որ միայն մարդկանց
գործ է , և կրնաս ճշգիւ սահմանել այն գիծը՝ որ
զկրօնս կը բաժնէ 'ի խաբէութենէն :

Որ և իցէ պատմութե մէջ այնչափ չտեսնուի՝
որչափ որ կը տեսնենք հին Հռոմայեցւոց վրայ կրօ-
նական սկզբանց և իրենց քաղաքագիտական ընթա-
ցիւր մէջ անմիաբանութի մը : Հռոմուլոս և Հու-
մոս , թէպէտ երկուքին սերունդն ալ անձանթ , կը
յաջողին երկնային սերնդէն մը առաջ եկած սե-
պէլ տալու իրենց զերենք , և կարգէ դուրս գի-
պուածներու ալ բազմութիւն մը այս կարծիքս
հաստատելու ձեռնառու կ'ըլլայ : Նոյն իսկ իրենք
ալ ասոր վրայ կարծես թէ համոզուած կ'երևան ,
որով այնպիսի ապահովութեամբ կը տարածեն
զայն՝ որ ներքին յայտնի համոզմունքէ միայն կրնայ
առաջ գալ : Բազդախնդիրներու մեծ բազմու-
թիւն մը՝ Լատինի ամէն կողմերէն վաբնտուած ,
և ամէն աշխարհաց օտար դարձած , անոնց բազ-
դին ընկեր կ'ըլլան , և մարդկային բնութենէն վեր
էականեր կը համարին այն երկու եղբարքը : Յետոյ
անոնց ճարտարութեամբն իրենց վրայ գրուած լը-
ծոյն վրայ զարմացած , այն միամիտ ու տգէտ մար-
դիկը կը սկսին աստուածային բնութիւնը նշմարել
անոնց վրայ , և կամովին կը հպատակին այն գլխա-
ւորաց , որ աստուծոյ անուամբ իրենց խօսելու կը
համարձակին : Բայց շատ չանցաւ այս երկու եղ-
բարց մէջէն յանդգնագոյնը բարբարոսական գոր-
ծողութեամբ մը իմացուց իրենց հռչակած սերուն-
դեանը ստութիւնն , իր փառասիրութեանը զո-
հելով միւս եղբայրը :

Ասոնք եղան Հռոմ կանգնողները՝ որ այսօրուան
օրս գից կարգը կը սեպուի , և այս են առաջին
գործողութիւնները որով քաղաքացիքն ազգ մը
սկսան կայացնել : Այն իշխանութիւնն որ Հռո-
մուլոս ստացեր էր իր ժողովրդեան սրտին վրայ ,